

تبیین الگوی قیمت گذاری حسابرسی: شواهدی از بورس اوراق بهادار تهران

سیاوش مهدی پور روشن

دانشجوی دکتری حسابداری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
siavash.roshan@iau.ir

احمد یعقوب نژاد

گروه حسابداری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
yaghoob_acc@iau.ir

امیررضا کیقبادی

گروه حسابداری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
acc1388@iau.ir

آزیتا جهانشاد

گروه حسابداری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
az_jahanshad@iau.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۱۶

چکیده

تلاش حسابرسی رابطه مستقیمی با حق الزحمه حسابرسی دارد، به طوری که حق الزحمه های کمتر از حد استاندارد، می تواند منجر به کاهش بودجه حسابرسی، عدم اجرای مناسب و کافی آزمونهای حسابرسی و نهایتاً کیفیت پایین حسابرسی شود. هدف این پژوهش تبیین الگوی قیمت گذاری حسابرسی: شواهدی از بورس اوراق بهادار تهران است. در راستای هدف پژوهش اطلاعات از صورت های مالی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران گردآوری شد. برای تحلیل آماری داده ها از تحلیل رگرسیون چند متغیره با داده های تابلویی بهره گرفته شد. یافته های حاصل از پژوهش نشان می دهد که دوره تصدی مدیرعامل، تأخیر در گزارش حسابرسی، سهامداران نهادی، توانایی مدیریت، اهرم مالی، استراتژی تجاری، فرصت رشد، رقابت در بازار محصول تأثیر معناداری بر حق الزحمه حسابرسی دارند.

واژه های کلیدی: حق الزحمه حسابرسی، تأخیر در گزارش حسابرسی، قیمت گذاری حسابرسی.

۱- مقدمه

اتخاذ تصمیمات اقتصادی درست توسط طیف وسیعی از استفاده کننده گان، در گرو وجود تقارن اطلاعاتی ناشی از گزارشگری مالی با کیفیت است (هی، ۲۰۱۳). حسابرسان می توانند نقش عمده ای در اعتبار بخشی به اطلاعات مالی صاحبکاران، بازی کنند (بالسام و همکاران، ۲۰۰۳). مؤثر بودن نقش اعتباربخشی حسابرسان، به غیر از بعد استقلال، در گرو صلاحیت و تلاش حسابرسی است (دی آنجلو، ۱۹۸۱) تلاش حسابرسی رابطه مستقیمی با حق الزحمه حسابرسی دارد، به طوری که حق الزحمه های کمتر از حد استاندارد، میتواند منجر به کاهش بودجه حسابرسی، عدم اجرای مناسب و کافی آزمونهای حسابرسی و نهایتاً کیفیت پایین حسابرسی شود (بریستر و رایت ۲۰۰۱). بنابراین، حق الزحمه حسابرسی و نحوه تعیین آن نظر مسئولین، نهادهای ناظر، فعالان حرفه و پژوهشگران را به شدت به خود جلب کرده است. سیمونیک (۱۹۸۰) حق الزحمه حسابرسی را تابعی از هزینه های حسابرسی و سود میداند. هزینه های حسابرسی به دو قسمت تقسیم میشود: بهای منابع به کار گرفته شده توسط حسابرس و هزینه های مورد انتظار ناشی از دعاوی حقوقی و قضایی علیه حسابرس (ریسک دادخواهی). در حال حاضر دو شاخه از ادبیات پژوهشی حق الزحمه بر تحقیقات آرشیوی حسابرسی استقرار دارد. شاخه قدیمی و وسیعتر ادامه الگوهای قبلی است اما با هدف شناسایی سریع عوامل جدید که حق الزحمه حسابرسی و احتمالاً مخارج حسابرسی را تحت تأثیر قرار میدهد (هی و همکاران، ۲۰۰۶) در این راستا، فراتحلیل های هی و همکاران (۲۰۰۶) و هی (۲۰۱۳) متغیرهای مؤثر بر حق الزحمه حسابرسی را در قالب سه دسته کلی از عوامل مرتبط با صاحبکار، مرتبط با حسابرس و خاص مرتبط با کار حسابرسی، طبقه بندی کرده اند. در ایران نیز به پیروی از پژوهشهای خارجی، مطالعات زیادی مانند (تنانی و نیکبخت، ۱۳۸۹؛ زلکی و همکاران، ۱۳۹۹) در ارتباط با عوامل مؤثر بر حق الزحمه حسابرسی انجام شده است. اما آنچه نیاز به مطالعات جدید و بیشتر را نمایان می سازد، مشکل حق الزحمه های پایین حسابرسی به دلیل بازار حسابرسی خاص کشور و مشکلات روش شناسی پژوهشهای قبلی بویژه متغیرهای محذوف همبسته و عدم توجه به ساختار بازار حسابرسی کشور است.

مبانی نظری پژوهش

در بند ۱-۹ گزارش عملکرد سال ۱۳۹۸ کمیته پذیرش و نظارت بر مؤسسات حسابرسی معتمد بورس، نگرانی شدیدی در ارتباط با پایین بودن نرخ حق الزحمه ارائه خدمات حسابرسی آورده شده است. رقابت بر تداوم رابطه با صاحبکار و به تبع آن، نرخ

شکنی در حق الزحمه علیرغم ملاحظات جامعه حسابداران رسمی تبدیل به یک مشکل غامض شده است که قطعاً آثار زیان باری خواهد داشت. در این راستا، پیشتر فعالان حرفه مانند، (بزرگ اصل، ۱۳۸۹؛ هوانسیان فر، ۱۳۸۹) نسبت به حق الزحمه ناچیز حسابرسی، اظهار نگرانی شدید کرده اند و جامعه حسابداران رسمی ایران نیز در سالهای اخیر آئین نامه های متعددی برای جلوگیری از پدیده نرخ شکنی صادر کرده است. بنابراین، چنین شرایطی، پرداختن به حق الزحمه حسابرسی در فضای پژوهشی ایران را هم چنان توجیه میکند. نکته دیگری که باید بدان اشاره کرد آن است که مطابق مباحث محمدرضائی و فرجی (۱۳۹۸) اغلب پژوهشهای داخلی در تصریح الگوی حق الزحمه حسابرسی دچار مشکل شده و به دلیل حذف متغیرهایی که می بایست در الگو گنجانده میشده اند، به احتمال زیاد از مشکل متغیرهای محذوف هم بسته رنج می برند. این مشکل می تواند به درون زایی منجر شده و ضریب متغیر مستقل را تورشدار کند (منتج به یافته ها و تفاسیر سوپه دار شود) هم چنین شرایط کشور متفاوت از مطالعات مرور شده توسط هی و همکاران (۲۰۰۶) و هی (۲۰۱۳) است. در این راستا، ایرله و همکاران (۲۰۲۱) اهمیت پرداختن به شرایط محیطی به منظور شکل دادن یک تصویر کامل از چارچوب نظری قیمت گذاری حسابرسی و فهمیدن تفاوت های جهانی و منطقه ای در حسابرسی را مستند کرده است. در نبود فعالیت مؤسسات حسابرسی بین المللی و در شرایطی که نبود مشوقها و صلاحیتهای مرتبط با طرف عرضه و تقاضای حسابرسی باکیفیت و رقابت شدید بین حسابرسان حسابرسی براساس برخی قوانین اجباری شده است (محمدرضائی و فرجی، ۱۳۹۸) مشهود است، عوامل مؤثر بر تعیین حق الزحمه حسابرسی در ایران، میتواند متفاوت از آن متغیرهایی باشد که هی و همکاران (۲۰۰۶) هی (۲۰۱۳) و ایرله و همکاران (۲۰۲۱) آنها را شناسایی کرده اند. به طور مثال در ایران حق الزحمه های حسابرسی، قبل از شروع کار حسابرسی تعیین میشوند. در چنین وضعیتی، مبنای اصلی تعیین قیمت میتواند حق الزحمه سال قبل با اعمال تعدیلاتی از بابت تورم و غیره باشد و یا حق الزحمه حسابرسی براساس ویژگیهای صاحبکار و کار حسابرسی سال قبل (نه سال جاری) تعیین شود. اینکه حق الزحمه حسابرسی میان دوره ای چه نقشی در تعیین حق الزحمه حسابرسی سالیانه دارد، خود جای سؤال است. بنابراین، پژوهش حاضر در مرحله اول به دنبال کاهش مشکل متغیرهای محذوف از طریق کنترل متغیرهای مؤثر مطابق با ادبیات پژوهشی در سطح بین الملل و داخلی است. در مرحله دوم و به عنوان هدف اصلیت، به دنبال مطالعه نقش برخی از متغیرهای خاص محیط پژوهشی کشور (حق الزحمه

سال قبل، تعیین حق الزحمه قبل از شروع کار حسابرسی و حق الزحمه میان دوره ای) است.

در ایران حق الزحمه های حسابرسی قبل از شروع کار حسابرسی تعیین میشود. به عبارت دیگر، صاحبکاران یا در مجمع عمومی سال قبل، حسابرس و حقالزحمه آن برای سال جاری را مشخص میکنند یا قرارداد حسابرسی با هیئت مدیره قبل از شروع کار بسته میشود (محمدرضائی و فرجی، ۱۳۹۸). در چنین وضعیتی، هم سهامداران در مجمع عمومی یا هیئت مدیره، حق الزحمه سال قبل را با درصدی مثلاً حدود ۱۰ درصد، افزایش میدهد. البته در حالت دوم تعیین حقالزحمه از طریق مذاکره حسابرس و هیئت مدیره قبل از شروع کار حسابرسی، حقالزحمه حسابرسی سال قبل، مبنای مذاکره هر دو طرف است و اختالف فقط بر سر درصد افزایش حقالزحمه است. بنابراین، در چنین شرایطی، حقالزحمه سال قبل یک متغیر توضیح گر مهم در تابع حقالزحمه سال جاری می تواند باشد. به علاوه در چنین شرایطی، اگر حسابرس بخواهد بیشتر از درصد معمول افزایش نرخ تورم حق الزحمه را افزایش دهد، به تغییراتی که در صورتهای مالی و گزارش حسابرسی سال قبل اتفاق افتاده است، ارجاع میدهد؛ چون حقالزحمه قبل از شروع کار حسابرسی تعیین می شود. لذا، در این حالت، استنتاجی که ذهن پژوهشگر را به خود جلب میکند این است که آیا حقالزحمه سال جاری تابعی از ویژگیهای صاحبکار و قرارداد (کار) حسابرسی سال قبل است یا ویژگی های مذکور در سال جاری. علاوه بر تعیین حق الزحمه قبل از شروع کار حسابرسی، حق الزحمه میان دوره ای ممکن است رابطه ای با حقالزحمه پایان دوره داشته باشد. به طور معمول انتظار بر این است که حقالزحمه میان دوره ای حدود ۴۰ درصد حق الزحمه سال قبل بین ۳۰ تا ۵۰ درصد باشد. (صدراپی و همکاران، ۱۴۰۰) اما تعیین حق الزحمه میان دوره ای کمتر یا بیشتر از نسبت معمول میتواند ناشی از استراتژیهای متفاوتی باشد مانند استراتژیهای قیمتگذاری دسته ای. مؤسسات حسابرسی به حق الزحمه حسابرسی میان دوره ای و پایان دوره ای در قالب یک قرارداد کلی نگاه می کنند هر چند که برای هر کدام یک قرارداد حسابرسی جداگانه تنظیم میکنند. به عبارت دقیق تر ممکن است حق الزحمه حسابرسی میان دوره ای یک حسابرس، پایینتر از معمول باشد ولی در حسابرسی پایان دوره همان صاحبکار، حسابرس این کسری را جبران کند یا برعکس.

روش شناسی پژوهش

• روش پژوهش

این پژوهش از نظر ماهیت و محتوایی از نوع همبستگی و از نظر هدف کاربردی می باشد. انجام پژوهش در چارچوب استدلال های قیاسی - استقرایی صورت می پذیرد، بدین معنی که مبنای نظری و پیشینه ی پژوهش از راه کتابخانه ای، مجلات و سایر سایت های معتبر در قالب قیاسی، و گردآوری داده ها برای تأیید و رد فرضیه ها از راه استقرایی صورت می پذیرد. هم چنین با توجه به این که داده های استفاده شده در پژوهش حاضر اطلاعات واقعی و تاریخی است، آن را می توان از نوع پس رویدادی طبقه بندی کرد.

• روش تحلیل داده ها

به دلیل نوع داده های مورد مطالعه، مقایسه ی هم زمان داده های مقطعی و طولی از روش الگوهای داده های ترکیبی (پانل دیتا) برای برآورد ضرایب و آزمون فرضیه ها استفاده شده است. ابتدا برای تعیین روش به کارگیری داده های ترکیبی و تشخیص همگن یا ناهمگن بودن آن ها از آزمون چاو استفاده شده است. در این آزمون فرض صفر مبنی بر همگن بودن داده ها است و در صورت تأیید، می بایست کلیه ی داده ها را با یکدیگر ترکیب کرد و به وسیله ی یک رگرسیون کلاسیک تخمین پارامترها را انجام داد، در غیر این صورت داده ها را به صورت داده های پانلی در نظر گرفت. در صورتی که نتایج این آزمون مبنی بر به کارگیری داده ها به صورت داده های پانلی شود، می بایست برای تخمین مدل پژوهش از یکی از مدل های اثرات ثابت یا اثرات تصادفی استفاده شود. برای انتخاب یکی از دو مدل باید آزمون هاسمن اجرا شود. فرض صفر آزمون هاسمن مبنی بر مناسب بودن مدل اثرات تصادفی برای تخمین مدل های رگرسیونی داده های تابلویی است.

• جامعه و نمونه آماری

جامعه ی آماری این پژوهش در برگیرنده ی کلیه ی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران است. دوره ی زمانی پژوهش از سال ۱۳۹۱ تا سال ۱۴۰۱ در نظر گرفته شده است. هم چنین در این پژوهش نمونه ای به حجم ۱۱۰ شرکت براساس معیارهای زیر از جامعه ی آماری شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران انتخاب شده است:

الف) با توجه به دوره ی زمانی دسترسی به اطلاعات (۱۴۰۱ - ۱۳۹۱)، شرکت قبل از سال ۱۳۹۱ در بورس اوراق بهادار پذیرفته شده باشد و نام آن تا پایان سال ۱۴۰۱ از فهرست شرکت های یاد شده حذف نشده باشد؛ ب) به منظور افزایش توان هم سنجی و همسان سازی شرایط شرکت های انتخابی، سال مالی

به عنوان ورودی‌های مدل تحلیل پوششی داده‌ها استفاده شده‌اند. مدل زیر برای هر صنعت به‌طور جداگانه اجرا می‌گردد تا کارایی شرکت‌ها به‌دست آید:

$$Max \theta = (Sales) \times (v1CoGS + v2SG\&A + v3PPE + v4Intan)^{-1}$$

مقدار کارایی محاسبه شده توسط این مدل عددی بین صفر و یک است. حداکثر کارایی شرکت برابر یک بوده و هر چه مقدار به‌دست آمده کمتر باشد، کارایی آن شرکت در صنعت کمتر است.

دمرجیان و همکاران (۲۰۱۲) بر این باورند که رقم کارایی محاسبه شده در بالا، در برگزیده دو جزء ویژگی‌های ذاتی شرکت و توانایی مدیریت است؛ بنابراین در گام دوم، برای کنترل تأثیر ویژگی‌های ذاتی شرکت، اقدام به اجرای یک مدل رگرسیونی نمودند که شش ویژگی خاص شرکت شامل اندازه شرکت، سهم بازار شرکت، میزان در دسترس بودن وجه نقد در شرکت، عمر بورسی شرکت، پیچیدگی عملیاتی شرکت و عملیات خارجی شرکت را از رقم کارایی کل شرکت تفکیک نموده و در نهایت مقدار باقیمانده این مدل منعکس کننده توانایی مدیریت خواهد بود.

$$Firm\ Efficiency = \beta_0 + \beta_1 Size + \beta_2 Growth\ Sale + \beta_3 Free\ Cash\ Flow\ Indicator + \beta_4 Age + \beta_5 Foreign\ Currency\ Indicator + \epsilon$$

اهرم مالی: نماینده ریسک مالی شرکت است و از طریق نسبت ارزش دفتری کل بدهی‌ها به ارزش دفتری کل دارایی‌ها محاسبه می‌شود.

استراتژی تجاری: از استراتژی رهبری هزینه به عنوان معیاری از استراتژی تجاری استفاده می‌کنیم و به این منظور از نسبت مبلغ فروش کل دارایی‌ها محاسبه می‌شود.

فرصت رشد: بیان‌گر وضعیت سودآوری شرکت است و از نسبت ارزش دفتری حقوق صاحبان سهام به ارزش بازار سهام محاسبه می‌شود.

نگهداشت وجوه نقد: به پیروی از پژوهش اوزکان و اوزکان (۲۰۰۴) از نسبت مجموع وجوه نقد و سرمایه‌گذاری‌های کوتاه‌مدت به کل دارایی‌ها استفاده می‌شود. فرض بر این است که این نسبت نشان از خالص دارایی‌های سیال و توانایی شرکت در سودآوری آتی است.

محافظه کاری حسابداری: برای این منظور از معیار گیولی و هاین استفاده می‌شود. انگیزه انتخاب آن این بوده است

شرکت‌ها باید به پایان اسفند ماه هر سال منتهی شود؛ (پ) به دلیل شفاف نبودن مرزبندی بین فعالیت‌های عملیاتی و تأمین مالی شرکت‌های مالی (شرکت‌های سرمایه‌گذاری و واسطه‌گری مالی و ...)، این شرکت‌ها از نمونه حذف شده‌اند؛ (ت) شرکت‌هایی که اطلاعات آن‌ها برای محاسبه‌ی متغیرهای اولیه‌ی صورت‌های مالی ناقص بوده‌اند از نمونه حذف شده‌اند؛ (ث) شرکت‌ها نباید توقف فعالیت داشته و دوره‌ی فعالیت خود را تغییر داده باشند.

متغیرهای پژوهش

در این پژوهش متغیر وابسته حق الزحمه حسابرسی است. این متغیر از طریق لگاریتم طبیعی مبلغ هزینه‌های حسابرسی که در یادداشت‌های توضیحی پیوست صورت‌های مالی افشا می‌شود، محاسبه می‌شود.

متغیرهای مستقل به شرح زیر هستند:

دوره تصدی مدیرعامل: سنوات مدیریت شخص مربوط در شرکت است. در صورتی که دوره تصدی مدیرعامل بیشتر از میانه در بین شرکت‌های نمونه باشد، عدد یک و در غیر اینصورت عدد صفر لحاظ می‌شود.

تأخیر در گزارش حسابرسی: مطابق با پژوهش (برایان و ماسون، ۲۰۲۰)، (محمدرضایی و همکاران، ۱۳۹۷) عبارت است از لگاریتم طبیعی فاصله زمانی بین تاریخ پایان سال مالی و تاریخ امضای گزارش حسابرسی.

سهامداران نهادی: منظور از سهامداران نهادی، سهامداران حقوقی می‌باشند که واسطه‌ی بین افراد و شرکت‌ها بوده و از طرف افراد اقدام به تهیه‌ی پرتفوی سهام می‌نمایند. این متغیر از طریق درصد کل سهام تملک شده توسط سهامداران نهادی به کل سهام سرمایه‌اندازه‌گیری می‌شود.

توانایی مدیریت: دمرجیان و همکاران (۲۰۱۲) معیاری را برای توانایی مدیریت بر مبنای کارایی مدیران در ایجاد درآمدها ارائه کردند که به اندازه‌گیری توانایی مدیریت با استفاده از اطلاعات حسابداری می‌پردازد. این پژوهش به منظور سنجش میزان توانایی مدیران با انجام برخی تعدیلات از این رویکرد استفاده کرده است. در این پژوهش مطابق با دمرجیان و همکاران (۲۰۱۲) از یک فرآیند دو مرحله‌ای بهینه‌سازی خطی برای تخمین توانایی مدیریت استفاده شده است. به این منظور در گام نخست با استفاده از اجرای یک مدل تحلیل پوششی داده‌ها، کارایی کل شرکت اندازه‌گیری می‌شود. به این ترتیب درآمد حاصل از فروش، به عنوان خروجی و پنج متغیر دیگر شامل خالص اموال، ماشین‌آلات و تجهیزات، دارایی‌های نامشهود، بهای تمام شده کالای فروش رفته، هزینه‌های عمومی، اداری و فروش

که الف) مدل‌های موجود برای اندازه‌گیری محافظه‌کاری از جمله مدل باسو که در برخی از پژوهش‌های داخلی و خارجی به طور گسترده از آن استفاده شده است، در اندازه‌گیری محافظه‌کاری با خطای زیادی مواجه است مثلاً مدل باسو فرض می‌کند که هرگاه بازده سهام منفی باشد این موضوع ناشی از محافظه‌کاری حسابداری است در حالی که در بازار سرمایه ایران، منفی شدن بازده سهام ناشی از اطلاعات غیرحسابداری است تا اطلاعات حسابداری؛ ب) اطلاعات مدل گیولی و هاین مبتنی بر اطلاعات حسابداری است و در آن از شاخص‌های بازار استفاده نمی‌شود. بنابراین با توجه به دسترسی اطلاعات صورت‌های مالی، برای اندازه‌گیری محافظه‌کاری نهفته در صورت‌های مالی، این مدل نسبت به سایر مدل‌ها برای بازارهای در حال توسعه مانند بازار سرمایه ایران مناسب است (بنی مهد و همکاران، ۱۳۹۳).

رقابت در بازار محصول: برای اندازه‌گیری رقابت در بازار محصول همانند پژوهش لی (۲۰۱۰)، چن و همکاران (۲۰۱۲)، چنگ و همکاران (۲۰۱۳)، ژنگ و همکاران (۲۰۲۱) از شاخص هرفیندال - هیرشمن استفاده می‌شود. این شاخص به وسیله مجذور نسبت فروش شرکت به کل فروش صنعتی که شرکت مربوط به آن است، بدست می‌آید. هر چه نسبت بدست آمده برای یک شرکت بزرگتر باشد بیانگر این است که آن شرکت دارای قدرت رقابت بزرگتری است.

آمار توصیفی

توصیف داده‌های پژوهش به شرح نگاره ۱ ارائه می‌شود:

نگاره ۱. آمار توصیفی متغیرهای پژوهش

نام متغیر	میانگین	میانه	بیشینه	کمینه	انحراف معیار	چولگی
حق الزحمه حسابرسی	۵/۳۱۹۴۴۲	۶/۶۰۷۳۱۱	۱۰/۳۳۷۹۶	۰	۳/۱۱۶۷۳۵	-۰/۹۶۷۶۸۹
دوره تصدی مدیرعامل	۰/۴۶۹۴۲۱	۰	۱	۰	۰/۴۹۹۲۷۰	۰/۱۲۲۵۴۳
تأخیر در گزارش حسابرسی	۴/۲۶۳۴۰۱	۴/۳۶۹۴۴۸	۵/۱۸۱۷۸۴	۲/۹۹۵۷۳۲	۰/۴۰۶۶۳۰	-۰/۵۲۱۹۴۹
سهامداران نهادی	۰/۶۱۸۹۵۶	۰/۷۱۵۵۸۴	۰/۹۹۴۵۰۹	۰	۰/۲۹۹۸۸۶	-۰/۹۰۴۶۲۰
توانایی مدیریت	۰/۰۰۰۱۹۹	۰/۰۰۶۴۶۳	۰/۴۵۲۵۲۳	-۰/۴۶۹۷۴۴	۰/۱۱۸۶۷۶	-۰/۰۷۴۰۰۱
اهرم مالی	۰/۵۸۵۱۲۸	۰/۵۸۵۵۴۱	۱/۸۲۴۵۱۲	۰/۰۳۱۴۳۱	۰/۲۰۳۸۳۷	۰/۳۴۲۰۴۷
استراتژی تجاری	۰/۹۵۸۴۲۰	۰/۸۰۲۴۶۹	۶/۶۷۸۶۸۷	۰/۰۵۵۱۸۳	۰/۶۹۲۷۱۵	۳/۲۰۷۲۲۹
فرصت رشد	۰/۴۳۱۳۳۰	۰/۳۶۶۵۱۳	۲/۵۶۶۴۷۰	-۱/۸۱۷۰۰۶	۰/۳۶۷۳۲۸	۱/۰۰۷۷۹۴
نگهداشت وجوه نقد	۰/۰۷۳۹۶۱	۰/۰۴۲۱۳۳	۰/۸۲۱۶۶۸	۰/۰۰۰۲۶۶	۰/۰۹۱۴۲۷	۲/۶۸۹۰۵۲
محافظه‌کاری حسابداری	-۰/۰۳۹۶۱۹	-۰/۰۲۸۴۱۲	۰/۴۸۴۳۹۶	-۱/۳۶۰۴۲۶	۰/۱۴۶۹۱۹	-۱/۳۷۹۹۷۱
رقابت در بازار محصول	۰/۰۹۲۶۰۷	۰/۰۰۴۱۶۸	۱	۱/۶۵E-۰۹	۰/۲۳۸۴۱۳	۳/۰۷۶۲۴۷

آزمون مانایی

یافته‌های حاصل از آزمون مانایی به شرح زیر است:

متغیرها طی دوره پژوهش در سطح پایا بوده است. پایایی بدین معنی است که میانگین و واریانس (پراکندگی) متغیرهای پژوهش در طول زمان ثابت بوده است.

مطابق یافته‌های حاصل از آزمون پایایی در نگاره ۲، به دلیل این‌که سطح معنی‌داری کمتر از ۵٪ است، می‌توان گفت این

نگاره ۳. یافته‌های حاصل از آزمون مانایی

نام متغیر	آماره تی	سطح معنی داری
قیمت گذاری حسابرسی	-۱۲/۲۴۲۴۸	۰/۰۰۰۰
دوره تصدی مدیرعامل	-۱۷/۱۷۲۲۳	۰/۰۰۰۰
تأخیر در گزارش حسابرسی	-۸/۴۵۴۳۲۸	۰/۰۰۰۰
سهامداران نهادی	-۷/۱۲۸۸۲۷	۰/۰۰۰۰
توانایی مدیریت	-۱۳/۵۲۵۸۳	۰/۰۰۰۰
اهرم مالی	-۱۴/۱۲۷۲۱	۰/۰۰۰۰

نام متغیر	آماره تی	سطح معنی داری
استراتژی تجاری	-۹/۴۵۳۶۲۷	۰/۰۰۰۰
فرصت رشد	-۸/۳۹۹۴۹۶	۰/۰۰۰۰
نگهداشت وجوه نقد	-۱۶/۲۸۱۳۳	۰/۰۰۰۰
محافظه کاری حسابداری	-۲۷/۲۸۶۴۸	۰/۰۰۰۰
رقابت در بازار محصول	-۵/۶۹۱۹۷۱	۰/۰۰۰۰

آزمون مدل پژوهش

یافته های حاصل از آزمون مدل پژوهش به شرح زیر هستند:
در آزمون فرضیه مدل پژوهش سطح معنی داری برای تک تک متغیرها و هم چنین برای کل مدل در سطح اطمینان ۹۵ درصد محاسبه شده است. با توجه به ضریب تعیین مدل برازش شده می توان ادعا کرد که حدود ۶۴/۶۹ درصد از تغییرات متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل و کنترل توضیح داده می شود. خودهمبستگی نقض یکی از فرض های استاندارد الگوی رگرسیون است و از آماره دوربین-واتسون می توان جهت تعیین بود و نبود خودهمبستگی در الگوی رگرسیون استفاده کرد. آماره دوربین - واتسون محاسبه شده (۱/۸۴۱) که بین ۲/۵-۱/۵ می باشد بیان گر عدم وجود خودهمبستگی است و استقلال باقی مانده های اجزای خطا را نشان می دهد. همان طور که در نگاره ۳ مشاهده می شود سطح معنی داری آماره آزمون برای متغیرهای دوره تصدی مدیرعامل، تأخیر در گزارش حسابرسی، سهامداران

نهادی، توانایی مدیریت، اهرم مالی، استراتژی تجاری، فرصت رشد، رقابت در بازار محصول از سطح خطای قابل قبول ۵ درصد کمتر است، بنابراین تأثیر معنی داری بر قیمت گذاری حسابرسی تأیید می شود. متغیرهای نگهداشت وجوه نقد و محافظه کاری در حسابداری ارتباطی معنی دار با قیمت گذاری حسابرسی ندارند. با توجه به سطح معنی داری به دست آمده از آزمون اف لیمر مقاطع مورد بررسی ناهمگن و دارای تفاوت های فردی بوده بنابراین استفاده از روش داده های تابلویی برای مدل فرضیه اول پژوهش مناسب است. هم چنین با توجه به سطح معنی داری به دست آمده از آزمون هاسمن، تفاوت در ضرایب نظام مند است. بنابراین استفاده از روش اثرات تصادفی بر روش ثابت ارجح است. آماره ناهمسانی واریانس و سطح معنی داری محاسبه شده نشان از ثابت بودن واریانس پسماندها پذیرفته می شود. هم چنین آماره VIF گزارش شده نشان از عدم وجود هم خطی در تخمین رگرسیون مدل پژوهش است.

نگاره ۳. یافته های حاصل از آزمون مدل پژوهش

نام متغیر	ضرایب	انحراف استاندارد	آماره تی	سطح معناداری	آماره هم خطی
مقدار ثابت	۱۲/۵۲۶۳۶	۱/۰۷۹۴۸۴	۱۱/۶۱۳۲۸	۰/۰۰۰۰	-
دوره تصدی مدیرعامل	-۰/۳۶۳۰۵۲	۰/۱۷۸۴۳۲	-۲/۰۳۴۶۸۰	۰/۰۴۲۱	۱/۰۵۸۷۹۷
تأخیر در گزارش حسابرسی	-۱/۰۵۷۶۰۶	۰/۲۳۳۴۶۵	-۴/۵۳۰۰۵۳	۰/۰۰۰۰	۱/۲۰۲۳۶۲
سهامداران نهادی	-۱/۰۱۴۰۴۴	۰/۳۱۵۷۲۰	-۳/۲۱۱۸۴۸	۰/۰۰۱۴	۱/۱۹۵۹۴۲
توانایی مدیریت	۱/۹۷۸۴۹۹	۰/۷۵۴۴۸۴	۲/۶۲۲۳۲۰	۰/۰۰۸۸	۱/۰۶۹۶۰۸
اهرم مالی	-۱/۶۵۳۶۶۷	۰/۵۲۸۸۲۷	-۳/۱۲۷۰۴۵	۰/۰۰۱۸	۱/۵۵۰۲۰۵
استراتژی تجاری	-۰/۲۹۹۶۸۰	۰/۱۲۸۰۸۰	-۲/۳۳۹۷۹۱	۰/۰۱۹۵	۱/۰۵۰۱۷۹
فرصت رشد	-۰/۷۵۱۳۶۵	۰/۲۴۹۰۷۶	-۳/۰۱۶۶۰۵	۰/۰۰۲۶	۱/۱۱۶۷۸۳
نگهداشت وجوه نقد	-۱/۷۳۵۶۶۵	۱/۰۳۵۱۹۷	-۱/۶۷۶۶۵۲	۰/۰۹۳۹	۱/۱۹۵۰۷۳
محافظه کاری حسابداری	۰/۶۲۶۵۴۹	۰/۶۷۴۷۰۷	۰/۹۲۸۶۲۵	۰/۳۵۳۳	۱/۳۱۰۹۲۷
رقابت در بازار محصول	-۱/۹۲۳۵۰۴	۰/۳۷۴۳۷۹	-۵/۱۳۷۸۴۶	۰/۰۰۰۰	۱/۰۶۲۸۶۵
ضریب تعیین: ۰/۶۴۶۹۶۹	آماره اف: ۱۸/۳۰۹۴۵ (۰/۰۰۰۰)	آماره اف لیمر: ۱۷/۸۱۱۱۱۲ (۰/۰۰۰۰)	آماره اف هاسمن: ۱۱/۸۴۵۵۵۴ (۰/۲۹۵۵)	آماره دوربین - واتسون: ۱/۸۴۰۵۶۸	

نتیجه گیری و پیشنهادات

مطالعه عوامل مؤثر بر قیمت گذاری حسابرسی از نظر تأثیر آن بر کیفیت حسابرسی، حائز اهمیت است. قیمت گذاری حسابرسی در برنامه ریزی و اجرای مناسب و با کیفیت کار حسابرسی مالی مؤثر است، بنابراین فشار قیمت گذاری حسابرسی با کاهش کیفیت حسابرسی همراه است و پیش نیاز کیفیت حسابرسی دریافت قیمت گذاری کافی است. کیفیت اندک حسابرسی موجب کاهش اعتماد استفاده کنندگان صورت های مالی می شود و این نه تنها منجر به ناکامی از دستیابی به اهداف حسابرسی می شود، بلکه موجب کاهش اعتبار فرآیند حسابرسی در ابعاد کلان خواهد شد و مانع از تخصیص بهینه سرمایه در بازار اوراق بهادار و افزایش هزینه سرمایه و تأمین مالی می شود. تعیین عوامل مؤثر بر حق الزحمه حسابرسی به صاحبکار نیز کمک می کند منافع این خدمت را بهتر درک کند و بداند این هزینه را به خاطر چه چیزی متحمل می شود. بدیهی است آگاهی از این مسئله، موجب تسریع و تسهیل کار حسابرسی شده و به دلیل مشارکت صاحبکار، حسابرسی با کیفیت بهتری انجام خواهد گرفت. در کشور ما نحوه تعیین حق الزحمه های حسابرسی به معضل تبدیل شده است و آشفتگی قیمت گذاری خدمات حسابرسی، موجب شده مبنای مشخصی برای تعیین حق الزحمه حسابرسی مالی وجود نداشته باشد و بعضاً قضاوت های حرفه ای حسابرسان منجر به پیشنهادهای ضد و نقیضی می شود که تناسبی با یکدیگر ندارد. با شناسایی همه عوامل تعیین کننده حق الزحمه دریافتی حسابرسی، می توان سیاست های مناسبی برای برخی از مسائل پیش روی حرفه تدوین کرد، بنابراین درک نحوه تعیین حق الزحمه حسابرسی هم برای حسابرسان، هم صاحبکاران و هم اشخاصی که سیاست گذاری و قانون گذاری را انجام می دهند، اهمیت دارد. منافع اقتصادی حسابرسان از طریق حق الزحمه ای تأمین می شود که از انعقاد قرارداد با صاحبان عاید می شود. حسابرسان جهت قیمت گذاری خدمات حسابرسی از عوامل گوناگونی استفاده می کنند و تحقیقات زیادی نیز در رابطه با شناسایی و ارزیابی این عوامل انجام شده است. عوامل توصیفی که در اغلب مطالعات منظر قرار گرفته اند شامل عوامل ریسک، حجم و پیچیدگی عملیات واحد مورد رسیدگی بوده است. قیمت گذاری خدمات حسابرسی تاکنون موضوع بسیاری از پژوهش های حسابرسی بوده و در پژوهش های متعددی به بررسی عوامل مؤثر بر آن پرداخته شده است. شرکت های صاحب کار می توانند با آگاهی از عوامل مؤثر بر حق الزحمه حسابرسی در مذاکره در زمینه حسابرسی و کنترل جنبه های درونی که بر حق الزحمه تأثیر دارند فعال تر ظاهر شوند. علاوه بر این اطلاع از عوامل مؤثر بر میزان حق الزحمه

حسابرسی برای حسابرسان نیز مفید است چرا که آنها قادر به قیمت گذاری مناسب خدمات حسابرسی خود خواهند شد. هزینه حسابرسی به صاحبکار کمک می کند منافع این خدمت را بهتر درک کند و بداند این هزینه را به خاطر چه چیزی متحمل می شود. بدیهی است آگاهی از این مساله، موجب تسریع و تسهیل کار حسابرسی شده و به دلیل مشارکت صاحبکار، حسابرسی با کیفیت بالاتری انجام خواهد گرفت. در دهه ۱۹۸۰ میلادی، انجمن حسابرسان مستقل آمریکا ممنوعیت های خود برای تبلیغات را تعدیل کرد و نیاز به خدمات حسابرسی در شرکت هایی که در نتیجه ترکیب تجاری به وجود می آمدند، موجب شد که ادغام موسسات حسابرسی و به دنبال آن کاهش تعداد این موسسات، متوقف گردد. اهمیت این موضوع، به خصوص در سالهای اخیر و پس از تشکیل جامعه حسابرسان رسمی ایران در کشور ما بیشتر دیده می شود، زیرا پس از تشکیل جامعه، انحصار بازار کار حسابرسی شکسته شده و رقابت شدیدی بین حسابرسان شکل گرفته است. رویدادی که مدتها قبل در اغلب کشورهای پیشرفته اتفاق افتاده است. از اوایل سالهای دهه ۲۸ میلادی تا اوایل سال ۷۸۸۸ میلادی، تمرکز اکثر موسسات حسابرسی بار رشد خود بوده است تا بر ارزشهای حرفه ای خود بیافزایند. شرکای موسسات حسابرسی برای یافتن مشتریان جدید، حفظ مشتریان موجود و خدمات مشاوره، تحت فشار زیادی قرار گرفته اند و عدم تحقق این نوع اهداف توسعه ای در موسسات حسابرسی، عواقب بدی، از جمله برکناری از کار را برای آنان در پی داشته است، به عبارت دیگر، می توان گفت در بیست سال اخیر، حرفه حسابرسی تغییرات سریع و در خور توجهی داشته است. کاهش مقررات در بازار کار حسابرسی، به موسسات حسابرسی اجازه داد بیشتر اهداف اقتصادی را دنبال کنند و در جستجوی رشد درآمد خود و کاهش هزینه ها در هر کار حسابرسی باشند. هدف این پژوهش تبیین الگوی قیمت گذاری حسابرسی: شواهدی از بورس اوراق بهادار تهران است. یافته های حاصل از پژوهش نشان می دهد که دوره تصدی مدیرعامل، تأخیر در گزارش حسابرسی، سهامداران نهادی، توانایی مدیریت، اهرم مالی، استراتژی تجاری، فرصت رشد، رقابت در بازار محصول تأثیر معناداری بر حق الزحمه حسابرسی دارند.

عامل موثر	یافته پژوهش	تطبیق یافته
دوره تصدی مدیرعامل	رد H_0	✓ مطابق با یافته های پژوهش کالیبلکار وزی (۲۰۲۱)؛ بیلز و همکاران (۲۰۱۷)
تأخیر در گزارش حسابرسی	رد H_0	✓ مطابق با یافته های پژوهش لونتیس و همکاران (۲۰۰۵)؛ کندی و همکاران (۲۰۱۲)
سهامداران نهادی	رد H_0	✓ مطابق با یافته های پژوهش میترا و همکاران (۲۰۰۷)؛ خان و همکاران (۲۰۱۱)
توانایی مدیریت	رد H_0	✓ مطابق با یافته های پژوهش کریشنان و وانگ (۲۰۱۵)
اهرم مالی	رد H_0	✓ مطابق با یافته های پژوهش لنوکس و کوزار (۲۰۱۷)
استراتژی تجاری	رد H_0	✓ مطابق با یافته های پژوهش چن و همکاران (۲۰۱۷)
فرصت رشد	رد H_0	✓ مطابق با یافته های پژوهش بنجامین و همکاران (۲۰۱۵)
نگهداشت وجوه نقد	پذیرش H_0	× مغایر با یافته های پژوهش بنجامین و همکاران (۲۰۱۵)
محافظه کاری حسابداری	پذیرش H_0	× مغایر با یافته های پژوهش گری و همکاران (۲۰۱۰)؛ هی جانک سو (۲۰۱۴)
رقابت در بازار محصول	رد H_0	✓ مطابق با یافته های پژوهش فیچ و همکاران (۲۰۰۸)؛ فانکال و همکاران (۲۰۰۸)

فهرست منابع

- risk? Evidence from audit fees. *The Accounting Review*, 92(4), 27-52.
- Chen, Y., Eshleman, J. D., & Soileau, J. S. (2017). Business strategy and auditor reporting. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 36(2), 63-86.
- DeAngelo, L. E. (1981). Auditor size and audit quality. *Journal of accounting and economics*, 3(3), 183-199.
- Eierle, B., Hartlieb, S., Hay, D., Niemi, L., & Ojala, H. (2021). External environment and the pricing of audit services: A systematic review of archival literature (March 31, 2021). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3816385> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3816385>.
- Funchal, B., Galdi, F. C., & Lopes, A. B. (2008). Interactions between corporate governance, bankruptcy law and firms' debt financing: the Brazilian case. *BAR-Brazilian Administration Review*, 5, 245-259.
- Fich, E. M., & Slezak, S. L. (2008). Can corporate governance save distressed firms from bankruptcy? An empirical analysis. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 30, 225-251.
- Hay, D. (2013). Further evidence from meta-analysis of audit fee research. *International Journal of Auditing*, 17(2), 162-176.
- Hay, D. C., Knechel, W. R., & Wong, N. (2006). Audit fees: A meta-analysis of the effect of supply and demand attributes. *Contemporary accounting research*, 23(1), 141-191.
- Khan, A. R., Hossain, D. M., & Siddiqui, J. (2011). Corporate ownership concentration and audit fees: The case of an emerging economy. *Advances in Accounting*, 27(1), 125-131.
- Krishnan, G. V., Pevzner, M., & Sengupta, P. (2012). How do auditors view managers' voluntary disclosure strategy? The effect of earnings guidance on audit fees. *Journal of Accounting and Public Policy*, 31(5), 492-515.
- Lennox, C. S., & Kausar, A. (2017). Estimation risk and auditor conservatism. *Review of Accounting Studies*, 22, 185-216.
- Modugu, P. K., Eragbhe, E., & Ikhatua, O. J. (2012). Determinants of audit delay in Nigerian
- بزرگ اصل، موسی (۱۳۸۹). کیفیت حسابرسی و حق الزحمه حسابرسی، مجله دنیای اقتصاد، دوره فروردین، ص: ۱۸ - ۱۷.
- زلفی، حسن؛ سالار سیفی، لاله؛ مینایی تبریزی، فاطمه سادات زلفی (۱۳۹۹). تأثیر توانایی مدیریت و ساز و کارهای حاکمیت شرکتی بر رابطه بین بیش اعتمادی مدیریتی و حق الزحمه حسابرسی، دانش حسابداری مالی، ۷ (۳)، ۸۵ - ۱۱۰.
- صدرائی، غزل السادات؛ محمدرضایی، فخرالدین؛ غلامی جمکرانی، رضا؛ فرجی، امید (۱۴۰۰). تدوین الگوی حق الزحمه حسابرسی در ایران: شواهدی اولیه مبتنی بر روند تربیتی روش ترکیبی، پیشرفت های حسابداری، ۱۳ (۱)، ۲۲۴ - ۱۹۱.
- محمدرضایی، فخرالدین؛ فرجی، امید (۱۳۹۸). معمای سنجش کیفیت حسابرسی در پژوهش های آرشویی: نقد و ارایه پیشنهادهایی برای محیط پژوهشی ایران، بررسی های حسابداری و حسابرسی، ۲۶ (۱)، ۱۲۲ - ۸۷.
- نیکبخت، محمدرضا؛ تنانی، محسن (۱۳۸۹). آزمون عوامل موثر بر حق الزحمه حسابرسی صورت های مالی، پژوهش های حسابداری مالی، شماره ۴، ص: ۲۴ - ۱۳.
- Balsam, S., Krishnan, J., & Yang, J. S. (2003). Auditor industry specialization and earnings quality. *Auditing: A journal of practice & Theory*, 22(2), 71-97.
- Benjamin, S., Ramachandran, J., Marathamuthu, S., & Mohamed, Z. (2015). Cash holdings and their impact on audit fees. Available at SSRN 2723236.
- Bierstaker, J. L., & Wright, A. (2001). The effects of fee pressure and partner pressure on audit planning decisions. *Advances in Accounting*, 18, 25-46.
- Bills, K. L., Lisic, L. L., & Seidel, T. A. (2017). Do CEO succession and succession planning affect stakeholders' perceptions of financial reporting

- companies: Empirical evidence. *Research Journal of Finance and Accounting*, 3(6), 46-54.
- Leventis, S., Weetman, P., & Caramanis, C. (2005). Determinants of audit report lag: Some evidence from the Athens Stock Exchange. *International journal of auditing*, 9(1), 45-58.
- Simunic, D. A. (1980). The pricing of audit services: Theory and evidence. *Journal of accounting research*, 161-190.
- Sonu, C. H. (2014). The Effect of Conditional Conservatism on Audit Fees. *회계학연구*, 39(2), 313-359.

Accounting Knowledge & Management Auditing

Vol. 16/ No. 64/ Winter 2027

Explaining the audit pricing model: Evidence from Tehran Stock Exchange

Siyavash Mahdipoor Roshan

Ph.D Student, Department of Accounting, CT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran

siavash.roshan@iau.ir

Ahmad Yaghoobnejad

Department of Accounting, CT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran

(Corresponding Author)

yaghoob_acc@iau.ir

Amir Reza Keyghobadi

Department of Accounting, CT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran

acc1388@iau.ir

Azita Jahanshad

Department of Accounting, CT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran

az_jahanshad@iau.ir

Abstract

The audit effort has a direct relationship with the audit fee, so that fees less than the standard limit can lead to the reduction of the audit budget, lack of proper and sufficient implementation of audit tests, and ultimately low audit quality. The purpose of this research is to explain the audit pricing model: Evidence from Tehran Stock Exchange. In line with the purpose of the research, information was collected from the financial statements of companies admitted to the Tehran Stock Exchange. For the statistical analysis of the data, multivariate regression analysis with panel data was used. The findings of the research show that the tenure of the CEO, delay in the audit report, institutional shareholders, management ability, financial leverage, business strategy, growth opportunity, competition in the product market have a significant effect on the audit fee.

Key words: Audit Fees, Audit Report Delays, Audit Pricing